

КРАВЧЕНКО І.М.,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

УДК 378

ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Сьогодні виникає необхідність удосконалення системи підготовки та перепідготовки викладачів на засадах сучасних теоретичних і практичних здобутків педагогіки вищої школи.

У вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній літературі широко представлені питання професійної підготовки викладача, велика увага приділяється дослідженням розвитку його педагогічної майстерності, проблемам психолого-педагогічної компетентності й професіоналізму (Ю. Азаров, В. Андреев, Г. Балл, Є. Барбіна, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Гура, В. Гриньова, Н. Дем'яненко, І. Зимня, І. Зязюн, С. Кримський, Н. Кузьміна, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Т. Сущенко, Н. Тарасевич та ін.).

Останнім часом усе більше з'являється наукових праць, у яких науковці, управлінці-освітяни висловлюють думки про незадовільний стан існуючої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, шукають концептуальних підходів до її оновлення й модернізації.

Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" (2002 р.), педагогічну діяльність у ВНЗ III і IV рівнів акредитації здійснюють науково-педагогічні працівники. Стаття 47 конкретизує поняття "науково-педагогічні працівники", за якою - це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю.

Відповідно до ст. 48 Закону України "Про вищу освіту" (2002 р.), посади педагогічних і науково-педагогічних працівників мають займати особи з повною вищою освітою, які пройшли спеціальну педагогічну підготовку.

У розділі IX цього ж Закону (ст. 58–60) визначаються шляхи підготовки науково-педагогічних працівників – аспірантура, асистентура – стажування та докторантура; наукові ступені – кандидат наук і доктор наук; вчені звання – старший науковий співробітник, доцент, професор – і порядок їх присвоєння.

Другим способом отримання статусу викладача вищого навчального закладу є навчання за програмами магістра з певної спеціальності, у навчальному плані підготовки якої є блок дисциплін спеціальної педагогічної підготовки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 787 визначено перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра з присвоєнням кваліфікації викладача вищого навчального закладу, за умови виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної програми підготовки відповідно до галузевого стандарту педагогічної освіти. Це стосується багатьох спеціальностей галузей знань: "Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини", "Мистецтво", "Гуманітарні науки", "Соціально-політичні науки", "Природничі науки" та ін.

Ще одним із шляхів здобуття спеціальної педагогічної освіти є навчання в магістратурі за спеціальністю 8.18010021 "Педагогіка вищої школи" (кваліфікація «Викладач університету, вищого навчального закладу»), що є одним із напрямів підготовки викладачів, які переважно не мають попередньої педагогічної освіти, але, як правило, вже мають досвід практичної викладацької діяльності.

Отже, здобути кваліфікацію викладача вищого навчального закладу в Україні можна одним із трьох шляхів.

Проте для вирішення питання вдосконалення системи підготовки майбутнього викладача слід звернутися до позитивного зарубіжного досвіду підготовки зазначених кадрів. Зокрема, ми звертаємося до досвіду Росії, Білорусії та Німеччини.

Підготовка майбутнього викладача вищої школи в Росії реалізується на підставі Державних вимог до мінімуму змісту і рівня підготовки для отримання додаткової кваліфікації «Викладач вищої школи» (2001 р.).

Призначенням освітньо-професійної програми є комплексна психолого-педагогічна, соціально-економічна та інформаційно-технологічна підготовка до педагогічної діяльності у ВНЗ на базі основної програми вищої професійної освіти.

Програма розрахована на підготовку до педагогічної діяльності у ВНЗ магістрантів, аспірантів, слухачів системи підвищення кваліфікації і перепідготовки спеціалістів, які мають академічний ступінь магістра, науковий ступінь не нижче кандидата наук, а також спеціалістів, які мають вищу професійну освіту та стаж науково-педагогічної діяльності не менше 2-х років.

Кваліфікація «Викладач вищої школи» засвідчується дипломом «Про додаткову (до вищої) освіту».

Метою програми є підготовка майбутнього викладача вищої школи до навчальної і науково-дослідницької діяльності. Загальна кількість годин, що відводиться на весь період навчання становить 1080 годин (за нашими розрахунками 30 кредитів).

Навчальний план повинен включати загальнопрофесійні, спеціальні дисципліни (загальним обсягом 840 год.), педагогічну практику (100 год.), державну атестацію (140 год.). До загальнопрофесійних дисциплін мають належати: «Психологія людини», «Педагогіка», «Історія, філософія і методологія відповідної галузі знання (за програмою кандидатського мінімуму)», «Інформаційні технології в науці і освіті». Блок спеціальних дисциплін повинен мати: додаткові психолого-педагогічні дисципліни по педагогіці і психології вищої школи

(конкретний перелік визначається навчальним закладом), «Технології професійно-орієнтованого навчання», організаційні основи системи освіти (конкретні дисципліни встановлюються ВНЗ), іноземну мову (у відповідності кандидатського мінімуму по відповідній науковій галузі), сучасні розділи дисциплін наукової галузі, «Тренінг професійно-орієнтованих риторики, дискусій та спілкування».

Під час реалізації програми навчальний заклад має право:

- здійснювати викладання дисциплін у вигляді авторських лекційних курсів і різноманітних видів колективних та індивідуальних практичних занять, завдань і семінарів, які забезпечуватимуть реалізацію мінімуму змісту дисциплін, що визначений державними вимогами до мінімуму змісту і рівня підготовки для отримання додаткової кваліфікації «Викладач вищої школи»;
- перезараховувати особам, що навчаються за даною програмою, дисципліни, які вивчалися ними у період навчання за основними освітніми програмами вищої і післявузівської професійної освіти.

Важливим у підготовці за додатковою кваліфікацією є підготовка та захист кваліфікаційної роботи, що має бути дослідницького чи науково-методичного характеру, присвячена вирішенню актуального завдання, що має теоретичне чи практичне значення для вищої професійної освіти. Рекомендований обсяг роботи – не більше 2 друкованих аркушів, включаючи таблиці, малюнки та графіки.

Наше дослідження показало, що додаткову кваліфікацію «Викладач вищої школи» можна отримати не лише у педагогічних вищих навчальних закладах Росії. Зокрема, цю кваліфікацію можна здобути у Санкт-Петербурзькому державному університеті, Інституті розвитку додаткової професійної освіти (м. Москва), Російському державному педагогічному університеті імені А.І. Герцена, Московській консерваторії імені Чайковського, Томському політехнічному університеті тощо. Термін навчання за цією програмою підготовки становить в межах від 1 до 2-х років переважно за денною формою навчання. Перелік навчальних дисциплін, що входять до спеціального блоку, і що пропонуються для вивчення, дещо різняться. Зокрема, у Санкт-Петербурзькому державному університеті пропонуються для вивчення такі дисципліни: як «Психологія розвитку студента», «Психологія навчання у ВНЗ», «Психологія професійно-педагогічного спілкування», «Психологія інтелекту і креативності», «Дидактика вищої школи», «Історія вищої освіти в Росії і за кордоном», «Нормативно-правові основи діяльності викладача у ВНЗ», «Методика викладання у ВНЗ».

В Інституті розвитку додаткової професійної освіти (м. Москва) пропонуються для вивчення такі дисципліни: «Організаційні і правові основи системи освіти», «Педагогіка вищої школи», «Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи», «Методологія науково-педагогічної діяльності у вищій освіті», «Науково-методологічні основи організації самостійної роботи студентів (нові підходи)».

У Російському державному педагогічному університеті імені А.І. Герцена за даною програмою пропонуються такі дисципліни: «Розвиток вищої освіти за кордоном і в Росії», «Професійна діяльність викладача ВНЗ», «Педагогіка і психологія студентства», «Супровід студента в освітньому процесі», «Інноваційні процеси у сучасній системі вищої освіти в Росії».

Томський політехнічний університет пропонує для вивчення майбутніми викладачами вищої школи «Педагогіку вищої професійної освіти», «Психологію особистості», «Дидактику вищої школи», «Педагогіку і психологію інтерактивного навчання», «Професійні компетентності викладача», «Педагогічне проектування», «Теорію і практику педагогічних вимірів», «Навчання в мережі Інтернет: інструменти і технології», «Створення та використання електронних освітніх ресурсів», «Оцінку якості дисертаційних досліджень», «Проектування, управління і оцінку якості освітніх програм».

Таким чином, в Росії, як і в Україні, надається кваліфікація майже співзвучна з кваліфікацією, що отримують українські випускники магістратури, зокрема, зі спеціальності «Педагогіка вищої школи». Перелік навчальних дисциплін засвідчує й подібність змісту освіти, зокрема, з магістратурою даної спеціальності в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова.

Також нами було здійснено аналіз діяльності Білоруських вищих навчальних закладів з метою виявлення особливостей підготовки майбутніх викладачів вищої школи. Зокрема, було з'ясовано, що в Білорусії майбутніх викладачів вищої школи готують на рівні магістратури, що є другим рівнем, другою сходинкою вищої освіти. Магістратура забезпечує формування знань та навичок науково-педагогічної та науково-дослідницької роботи для подальшого навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), для наукової, педагогічної та інноваційної діяльності та завершується присвоєнням ступеня магістра і видачею диплома магістра. Термін навчання в магістратурі становить 1 – 2 роки за денною, заочною і вечірньою формою.

Зокрема, в Білоруському державному педагогічному університеті імені Максима Танка здійснюється підготовка магістрантів за спеціальністю «Теорія і методика навчання і виховання (учнівської та студентської молоді)». Вважаємо, що саме ця спеціальність з наявних найбільше наближена до спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Навчальний план спеціальності «Теорія і методика навчання і виховання (учнівської та студентської молоді)» включає цикл дисциплін кандидатських екзаменів і заліків («Філософія і методологія науки» - 136 год., «Іноземна мова» - 420 год., «Основи інформаційних технологій» - 92 год.), цикл дисциплін професійної підготовки («Педагогіка і психологія вищої школи» - 52 год., «Дисципліна спеціальності» - 152 год., «Спецкурс» - 108 год.), науково-дослідницьку роботу, що передбачає підготовку магістерської дисертації – 1020 год.

Було з'ясовано, що педагогіка вищої школи викладається на рівні магістратури всіх спеціальностей університету і відіграє провідну роль у підготовці майбутнього викладача. Нами було віднайдено і проаналізовано навчальну програму з «Педагогіки вищої школи», що була розроблена І.І.Циркуном, доктором педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри педагогіки Білоруського державного педагогічного університету імені Максима Танка у 2012 р. Зокрема, метою дисципліни визначено розвиток особистісних якостей магістрантів адекватних продуктивній діяльності викладача вищої школи та формування системи

знань у галузі навчання і виховання студентів. Курс розрахований на 56 год. (з них – 40 год. аудиторних). Зміст курсу розкривається у наступних темах: «Педагогіка вищої школи як наука і навчальна дисципліна», «Особистісна взаємодія викладача і студентів у педагогічному процесі вищої школи», «Методологічні аспекти організації педагогічного процесу в вищій школі», «Теоретичні аспекти навчання і виховання студентів», «Інноваційні методи, форми і засоби навчання у вищій школі».

Також, з метою виявлення особливостей підготовки майбутнього викладача вищої школи, було проаналізовано сайти ВНЗ Німеччини. Проте, у ході дослідження нами не було виявлено спеціальностей, за якими готують лише майбутнього викладача. Зокрема, намагались знайти спеціальність «Педагогіка вищої школи» чи їй подібну. З'ясували, що на рівні магістратури в педагогічних інститутах/вищих школах готують за спеціальністю «Андрогогіка/Освіта дорослих». Також у федеративних землях Німеччини створені окремі Центри дидактики вищої школи, спрямовані на підвищення і поглиблення знань у галузі викладання у вищій школі, підвищення кваліфікації викладачів. Основним навчальним предметом є «Дидактика вищої школи».

Таким чином, вивчення зарубіжного досвіду підготовки викладача вищої школи дозволяє нам запропонувати наступні рекомендації для вдосконалення цього процесу:

1. Увести до магістерських навчальних планів непедагогічних спеціальностей за рахунок варіативного компонента змісту освіти блок дисциплін психолого-педагогічного спрямування (зокрема, педагогіку та психологію вищої школи), обов'язкову педагогічну практику та державний комплексний іспит з педагогіки вищої школи та методики викладання спеціальних дисциплін або пропонувати таким студентам-майбутнім викладачам здобувати паралельно другу вищу освіту за спеціальністю «Педагогіка вищої школи».

2. Зобов'язати аспірантів-майбутніх викладачів, які не мають спеціальної педагогічної освіти, паралельно здобути дану кваліфікацію через навчання в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи».

3. Запропонувати та надати можливість діючим викладачам, особливо непедагогічних ВНЗ, підвищити свою кваліфікацію шляхом навчання за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» у педагогічних університетах.

4. При провідних педагогічних університетах (зокрема, при кафедрах педагогіки вищої школи) створити Центри дидактики вищої школи з метою підвищення кваліфікації, поглиблення і оновлення знань у даній галузі професорсько-викладацьким складом ВНЗ.

Кравченко І.М. Підготовка викладача вищої школи в Україні та зарубіжних країнах

Анотація. Проаналізовано особливості підготовки викладача вищої школи в Україні та Росії, Білорусії, Німеччині. На основі вивчення зарубіжного досвіду розроблено рекомендації для вдосконалення, модернізації системи підготовки вітчизняних викладацьких кадрів. **Ключові слова:** викладач вищої школи, педагогіка вищої школи, кваліфікація.

Кравченко И.Н. Подготовка преподавателя высшей школы в Украине и зарубежных странах

Аннотация. Проанализированы особенности подготовки преподавателя высшей школы в Украине и России, Белоруссии, Германии. На основе изучения зарубежного опыта разработаны рекомендации для улучшения, модернизации системы подготовки украинских преподавательских кадров. **Ключевые слова:** преподаватель высшей школы, педагогика высшей школы, квалификация.

Iryna M. Kravchenko. Vocational training of lecturers of high school in Ukraine as well as abroad

Annotation. The peculiarities of vocational training of lecturers of high school in Ukraine, Russian Federation, Byelorussia and Germany have been analysed. Based on experience of other countries the recommendations for improvement, modernization of the system of training of local lecturers have been developed. **Key words:** lecturer of high school, pedagogics of high school, professional skills.

КУЩЁВ Н. П.,
Российская международная
академия туризма

УДК 378:796.5

**РЕАЛИЗАЦИЯ МОДЕЛИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ТУРИСТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В НОВЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ**

В настоящее время в России, как и во всем мире, наблюдается динамичное развитие туристской индустрии, рост ее инвестиционной привлекательности и как следствие – увеличение потребности в высококвалифицированных кадрах.

По данным Всемирной туристской организации (ЮНВТО) - специализированного агентства ООН, в мире за 2011 год совершили путешествия более 980 млн. чел. Совокупный доход от этого составил 1,1 трл. долларов США, а доля туризма в мировом валом продукте увеличилась до 5%, что выводит туризм по доходам в секторе экономики на третье место в мире и создаёт каждое двенадцатое рабочее место. Вместе с тем, число людей на планете, занимающихся внутренним туризмом, за этот период составило более 4,4 млрд. чел.

Число рабочих мест в туристской индустрии в России по данным Ростуризма, составило 2,64 млн. чел. Концепция Федеральной целевой программы «Развитие внутреннего и въездного туризма в Российской Федерации (2011–2016 годы)» предусматривает создание дополнительно более 1 миллиона рабочих мест.

Вместе с тем, по экспертным оценкам, сегодня около 70 процентов российских специалистов сферы туризма не имеют базового профессионального образования. В регионах России очень мало специалистов высокой квалификации, способных на достойном уровне обеспечить обслуживание участников и гостей таких